

МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ВИКОРИСТАННЯМ НАВЧАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ

Сідун Мар'яна Михайлівна,
м.Мукачево

В статті розкрито зміст моделі процесу підготовки майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи з використанням навчальних ситуацій, визначено етапи їх моделювання у процесі формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови: підготовчий, аналітичний, виконавчий.

Ключові слова: навчальна ситуація, професійна компетентність, педагогічні умови, педагогічна діагностика, педагогічний процес.

Соціальна ситуація, що склалась, якісно по-новому ставить проблему підготовки педагогічних кадрів, вимагає наукового переосмислення цінностей системи формування професійної компетентності вчителя, активізує пошук оптимальних форм цього процесу в період навчання у вищому закладі освіти, забезпечує якісне виконання програмних вимог і сприяє особистісному розвитку школяра.

Питання формування професійної компетентності вчителя іноземної мови початкової школи постає особливо гостро, оскільки пов'язане з тенденціями розвитку українського суспільства: змінюється соціокультурний контекст вивчення іноземних мов, що входять до системи мов міжнародного спілкування, підвищується попит на спеціалістів, які вільно володіють іноземною мовою та культурою спілкування, що, в свою чергу, висуває додаткові вимоги до цієї професії. Але, мабуть, чи не найголовнішою передумовою зміни усталених поглядів на роль учителя іноземної мови у початковій школі є той факт, що, починаючи з 2002 року, за новими навчальними планами навчання іноземної мови як загальноосвітнього предмета розпочалося з 2-го класу. А це значною мірою змушує переглянути і зміст підготовки вчителя, який навчає іноземної мови учнів початкової школи.

Проте, за нашими спостереженнями, значна кількість фахівців, які закінчили вищі навчальні заклади, недостатньо володіють професійною майстерністю, яка дозволяла б їм успішно та ефективно здійснювати процес навчання іноземної мови учнів молодшого шкільного віку.

Проведені нами спостереження за педагогічною діяльністю вчителів іноземної мови початкової школи та бесіди з ними дозволяють стверджувати, що в педагогічній діяльності багатьох із них виникає значна кількість різноманітних навчальних ситуацій, вирішення яких викликає значні труднощі. Насамперед, це ситуації, пов'язані з організацією навчального процесу, з віковими особливостями учнів молодшого шкільного віку, зі специфікою оволодіння мовним і мовленнєвим матеріалом, з розвитком комунікативних умінь. Одна з найголовніших причин такого стану – це недосконалість умінь ефективно організувати процес навчання іноземної мови відповідно до зазначених вище умов, а також до вимог, які ставляться до сучасної шкільної іншомовної освіти, насамперед, відповідно до комунікативного та особистісно-орієнтованого підходів до навчання іноземних мов з урахуванням загальноєвропейських стандартів. Проаналізувавши подібний стан проблеми, ми дійшли висновку, що система підготовки майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи потребує вдосконалення шляхом активного використання у процесі навчання у вищому навчальному закладі різноманітних ситуацій, які виникатимуть у його подальшій педагогічній діяльності.

Основна частина. Під моделлю процесу підготовки майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи з використанням навчальних ситуацій ми розуміємо інтегративний комплекс взаємопов'язаних елементів педагогічного процесу, де поєднуються його основні складники: педагогічні умови, зміст підготовки, її мета та результат.

Як наголошує Ю.К.Бабанський, ефективність педагогіч-

ного процесу закономірно залежить від умов, у яких він здійснюється [1]. Цей факт спонукав нас, перш за все, до наукового обґрунтування таких складових моделі як педагогічні умови, які забезпечували б ефективне формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи, що розглядається нами як мета процесу підготовки майбутнього педагога.

До умов, які забезпечують розвиток професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи, ми відносимо, перш за все, створення освітнього середовища на засадах ситуативного спрямування навчального процесу. Його основними компонентами є навчальні ситуації. Допоміжними умовами будемо вважати такі: 1) забезпечення ситуативного спрямування змісту професійно орієнтованих дисциплін, як основи для розуміння системи навчальних ситуацій початкової школи в їх різноманітності та специфіці; 2) системне використання педагогічної діагностики в навчальному процесі вищого педагогічного закладу.

Освітнє середовище, створене на засадах ситуативності, ми розглядаємо як складне системне утворення, яке ґрунтується на відносинах між усіма учасниками навчальної діяльності, та спирається на широке використання навчальних ситуацій як у процесі підготовки у вищому навчальному закладі, так і за його межами, та спрямоване на формування практичних умінь і навичок майбутнього педагога. Необхідно зазначити, що створення такого середовища на факультетах іноземної філології спрямовано на реалізацію мети, що синтезує в собі основні цілі навчання у вищих педагогічних навчальних закладах на рівні вимог, які визначаються до професії вчителя іноземної мови початкової школи у освітньо-кваліфікаційних характеристиках [12; 13]. Відповідно до цього, система підготовки майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи у такому закладі включає наступні компоненти: 1) мовленнєва, 2) психологічна та 3) педагогічна підготовка, кожен з яких впливає на формування професійної компетентності, оскільки передбачає здійснення студентами функцій учителя, що будуть мати місце в його майбутній педагогічній діяльності. При цьому кожен із вказаних вище компонентів системи підготовки передбачає врахування та моделювання значної кількості навчальних ситуацій, що виникатимуть в його подальшій практичній діяльності та визначається особливостями формування та розвитку пізнавальних інтересів учнів молодшого шкільного віку, емоційно-вольової та мотиваційної сфер, своєрідним характером діяльності та мовлення, особливостями поведінки.

Таким чином, основним компонентом взаємодії викладача та студентів в межах освітнього середовища ми розглядаємо процес моделювання ним навчальних ситуацій, що припускає встановлення його об'єктів та трансформацію властивих їм параметрів у компоненти навчального процесу. При цьому, моделюючи ситуації як засіб навчання, викладач повинен враховувати різні фактори: мовленнєву підготовленість студентів, мету і завдання заняття [2]. Добір ситуацій повинен здійснюватися з урахуванням імовірності виникнення аналогічних ситуацій у майбутній реальній педагогічній діяльності та їхньої цільової спрямованості. З їх допомогою може бути активізована певна лексика, мовні зразки, граматичні явища, сформовані знання з педагогічних та психологічних дисциплін, умінь і навички їх використання.

В той же час, сам процес моделювання навчальних ситуацій відбувається у певній послідовності (поетапно). При цьому, ми виділяємо три етапи:

- підготовчий, який пов'язаний з плануванням форм, методів і засобів моделювання навчальних ситуацій та методичним розробленням фрагменту заняття;

- аналітичний, що полягає в аналізі й оцінюванні викладачем у взаємодії із студентами поставленого завдання та формуванні самої ситуації, яку необхідно вирішити;

- виконавчий, пов'язаний з реалізацією замислу та практичним відтворенням розробленої викладачем ситуації, а також її вирішення студентами

На підготовчому та аналітичному етапах важливу роль відіграє допомога викладача, призначення якої полягає в тому, щоб розробити певне завдання і запропонувати студентам ефективні прийоми моделювання ситуацій, до яких належать: аналіз методичної літератури, рольова гра, тренінг, дискусія, ситуативні завдання тощо.

Діяльність викладача з метою створення ситуативно-орієнтованого середовища не повинна обмежуватися використанням окремих ситуацій, а має охоплювати всю їх систему та здійснюватись протягом всього періоду навчання. Так, під час професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови використовуються різні типи навчальних ситуацій (педагогічні, психологічні та мовленнєві). Відповідно, в межах освітнього середовища на засадах ситуативного спрямування навчального процесу, взаємодія викладача та студентів відбувається в різних формах організації навчання у процесі вивчення педагогічних, психологічних та фахових (лінгвістичних) дисциплін з використанням навчальних ситуацій.

Наступною із виділених нами умов, що сприяють ефективності процесу формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи, є забезпечення ситуативного спрямування змісту професійно орієнтованих дисциплін. Вказана умова є забезпечуючою щодо попередньої, оскільки сприяє виконанню навчальними ситуаціями їхніх функцій. Її виділення, в значній мірі, зумовлено комплексним характером більшості ситуацій, що виникають у практичній діяльності вчителя іноземної мови початкової школи на відміну від вчителя старшої школи.

Запропоноване нами ситуативне спрямування змісту професійно орієнтованих дисциплін забезпечується:

1) інтегративною цілісністю психолого-педагогічних, лінгвістичних дисциплін і методики викладання іноземної мови у початковій школі на засадах ситуативного підходу;

2) наповненням змісту психолого-педагогічних, лінгвістичних дисциплін та методики викладання іноземної мови у початковій школі відповідною теорією і практикою реалізації ситуативного підходу;

3) формуванням у студентів умінь та навичок моделювання та вирішення навчальних ситуацій засобами іноземної мови.

Аналіз науково-педагогічної літератури та чинних програм професійно орієнтованих дисциплін дозволив нам визначити міжпредметні зв'язки між ними та розробити відповідні рекомендації щодо їх реалізації в умовах ситуативно орієнтованого підходу.

При цьому, головним елементом інтегрованої системи дисциплін є «Методика навчання іноземної мови у початковій школі», як консолідуюча наука, що тісно пов'язана із значною кількістю інших наук. Лінгвістика, психологія і педагогіка знаходяться у тіснішому зв'язку з методикою, ніж інші науки, які вивчають мовлення чи процес передачі інформації. Тому їх ще називають базовими для методики науками [6]. Зважаючи на цей факт, міжпредметні зв'язки нами подано через єдність психологічних, педагогічних та лінгвістичних дисциплін з окремим виліченням методики навчання іноземної мови у початковій школі.

Проаналізувавши програми з практичного курсу іноземної мови та з дисциплін психолого-педагогічного циклу, ми з'ясували, що саме інтеграція змісту цих навчальних курсів має слугувати основою формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови учнів початкової школи засобами навчальних ситуацій. Наприклад, такі теми, як риси характеру людини, навчання іноземної мови дітей молодшого шкільного віку, проблеми сімейного та шкільного виховання, модель сучасної школи, модель сучасного вчителя, його професійні та особистісні якості, проблема неслухняних дітей, питання керування процесом навчання в школі, навчання дітей

із різними здібностями є, згідно з чинними програмами, предметом для обговорення як на заняттях з іноземної мови, так і під час викладання дисциплін психолого-педагогічного циклу [8; 9]. Це дозволяє студентам використовувати засвоєні знання цих дисциплін у процесі обговорення відповідних тем іноземною мовою, починаючи з першого курсу. На старших курсах це надає можливість здійснювати міжпредметні проекти, проводити рольові ігри, диспути з психолого-педагогічних проблем, а відтак – і можливість широкого, і що особливо важливо – ефективного використання під час вивчення «Методики навчання іноземної мови у початковій школі» навчальних ситуацій, які характеризуються складністю та комплексним характером, що підвищує практичність та результативність навчання.

Значне місце у формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи займають лінгвістичні дисципліни, які на сьогоднішній час, в основному, спрямовані на формування комунікативної компетентності студентів (лексична, граматична, фонетична). Так, заняття з вказаних вище дисциплін повинні проводитись зі спрямуванням на формування в студентів мовленнєвих засобів для ведення іноземної мови в початковій школі та організацію педагогічного (професійного) спілкування. Ці засоби слід інтегрувати за допомогою навчальних мовленнєвих ситуацій у відповідні вправи, що пропонуються студентам, метою яких, наприклад, є формування граматичної компетентності студентів – використанням наказової форми під час спілкування з молодшими школярами. Адже, як відомо, в протилежному випадку спеціально пропоновані висловлювання і кліше для запам'ятовування малоефективні, особливо тоді, коли сам викладач їх практично не застосовує і студенти не чують їх саме у ситуативно обумовленому спілкуванні.

З метою інтеграції професійно-педагогічних знань, умінь та навичок студентів з теорії і практики реалізації ситуативного підходу, ми вважаємо за доцільне на п'ятому курсі запровадити в навчальний процес експериментальний курс «Ситуативне спрямування процесу навчання іноземної мови в початковій школі».

Вивчення спецкурсу передбачає формування у студентів таких знань:

- сутність навчальних ситуацій;
- класифікація навчальних ситуацій, що виникають в діяльності вчителя іноземної мови початкової школи;
- структура моделювання навчальних ситуацій;
- аналіз навчальних ситуацій;
- творчі підходи до моделювання навчальних ситуацій;
- вирішення навчальних ситуацій.

На основі цих знань у студентів формуються такі вміння:

- створювати атмосферу безконфліктної взаємодії під час моделювання навчальних ситуацій;
- вести діалог з учнями молодшого шкільного віку в різних ситуаціях в умовах психологічного комфорту;
- встановлювати контакт з учнями на основі рефлексивних та емпатійних дій;
- аналізувати навчальні ситуації.

При цьому, відповідні знання в основному формуються під час лекційних занять спецкурсу, а вміння та навички – під час практичних занять. В той же час, для більш ефективного досягнення мети курсу, нами запропоновано виділити по 4 години (два заняття) для практичних занять із тем: «Методика використання окремих видів мовленнєвих ситуацій під час навчання іноземної мови молодших школярів» та «Методика вирішення педагогічних та психологічних ситуацій у процесі навчання іноземної мови учнів початкової школи». Одне із цих занять для кожної теми рекомендовано провести у формі тренінгу, використання якого в процесі підготовки майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи дозволяє викладачу і студенту змоделювати навчальні ситуації, критично оцінити хід та результати роботи, обговорити їх у групі, почути висновки про свою роль і місце у тренінгу, що допомагає вибудувати форму організації навчального процесу подібної до реальної. Адже, тренінг дозволяє майбутньому вчителю зануритися в

особливості його майбутньої діяльності та адаптуватися до різноманітних умов навчання. Під час тренінгових занять на професійному рівні відбувається діалог, зіткнення різних думок і позицій, взаємна критика гіпотез і пропозицій, їх обґрунтування та зміцнення, що сприяє набуттю нових знань, уявлень, досвіду

вирішення мовленнєвих, психологічних та педагогічних ситуацій. Отже, педагогічний тренінг є засобом формування умінь і навичок майбутньої педагогічної діяльності [3].

Інша не менш важлива педагогічна умова формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної

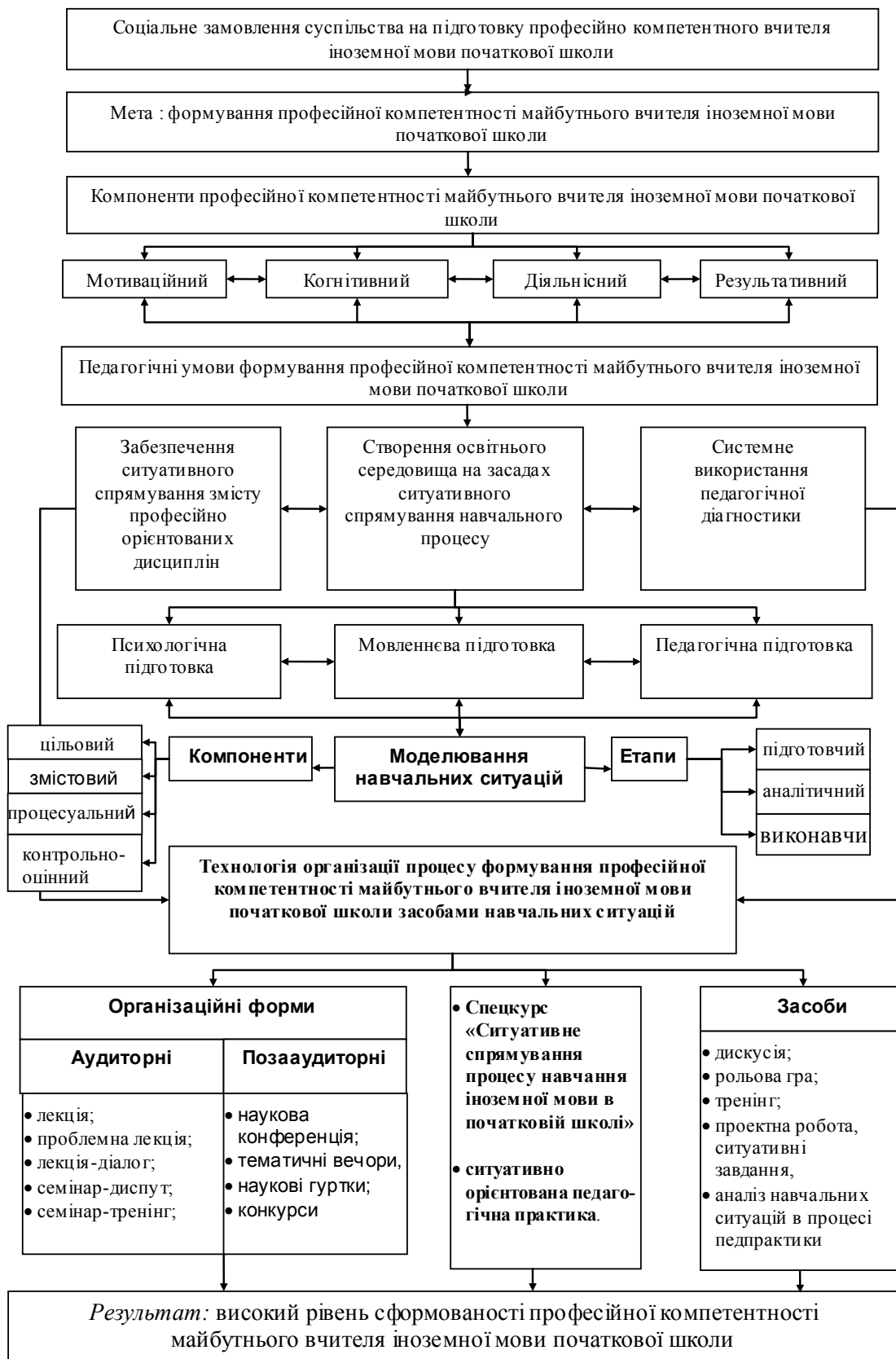

Рис. 1 Модель процесу підготовки майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи з використанням навчальних ситуацій

мови початкової школи – системне використання педагогічної діагностики в навчальному процесі вищого педагогічного закладу. Адже, як наголошує О.Я.Савченко, система освіти України має бути побудована на діагностичній основі, тобто спочатку повинна здійснюватися діагностика, а потім використовуватись адекватні засоби впливу. Сучасна школа має використовувати діагностику не селекції та відбору, а таку, що допомагає та становить підґрунтя педагогічної майстерності [11].

Під педагогічною діагностикою ми розуміємо діяльність щодо визначення рівня сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи, його умінь використовувати та вирішувати різноманітні типи навчальних (педагогічних, психологічних та мовленнєвих) ситуацій. А відтак, ефективність професійної підготовки залежатиме від коректного визначення кінцевих і проміжних цілей навчання, науково обґрунтованих засобів їх досягнення. Застосування методів педагогічної діагностики дозволяє встановлювати зворотний зв'язок, а саме отримувати інформацію щодо того, як студенти можуть професійно правильно вирішувати навчальні ситуації та як наслідок звертати увагу на їх можливі труднощі. При цьому зазначимо, що неможливо претендувати на те, щоб навчити майбутнього вчителя іноземної мови роботи це відносно всіх навчальних ситуацій, які можуть виникнути в його професійній діяльності, адже їх різноманітні прояви не може передбачити ніхто.

Основною, провідною функцією педагогічної діагностики є функція зворотного зв'язку, яка забезпечує взаємодію викладача та студента в педагогічному процесі [4]. Саме зворотній зв'язок дозволяє викладачеві планові й упорядковані стежити за процесом вирішення студентами навчальних ситуацій і відповідним чином здійснювати корекцію залежно від вірності їх дій (варіантів вирішення). При цьому, педагогічна діагностика має два компоненти, а саме діагностичну діяльність викладача та студента – майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи. Діагностичну діяльність викладача, в контексті нашого дослідження, ми розглядаємо як систему ситуацій, кожна з яких містить у собі певне завдання та варіанти вирішення, та як діяльність, спрямовану на оцінку правильності дій студента в тій чи іншій із них.

Проведення педагогічної діагностики, аналіз її результатів, виявлення причин труднощів (успіху), прогнозування подальшого розвитку дають можливість здійснювати корекцію отриманих результатів і надавати студенту – майбутньому вчителю іноземної мови початкової школи – рекомендації щодо подальшого вдосконалення його професійної поведінки в різних навчальних ситуаціях та досягнення кінцевої мети перебування у вищому педагогічному навчальному закладі – досягнення високого рівня сформованості професійної компетентності.

На нашу думку, не менш важливим компонентом діагнос-

тичної діяльності під час професійної підготовки є самодіагностика (другий із визначених компонентів), що переважно проводиться студентом під час проходження педагогічної практики. При цьому, ми беремо до уваги думку І.І.Кобиляцького, який наголошував, що орієнтація навчального процесу на індивідуальні особливості студентів є його закономірною особливістю у вищому закладі освіти, а принцип дидактики ставить найважливішу педагогічну вимогу – уважно вивчати динаміку внутрішнього світу студентів і враховувати їхні індивідуальні особливості як важливу умову успішної підготовки та виховання [5]. Однак, лише сам студент в повній мірі може проаналізувати свій внутрішній світ, здатність до здійснення практичної педагогічної діяльності в тих чи інших ситуаціях взаємодії з молодшими школярами. Проводячи самодіагностику власних знань під час проходження педагогічної практики, майбутній учитель іноземної мови початкової школи має можливість звернути увагу на ті навчальні ситуації, які в нього викликають труднощі, в тому числі шляхом більш глибокого дослідження їх компонентів, перевірки правильності варіантів їх вирішення.

Вищевказане свідчить про те, що педагогічна діагностика дозволяє визначити зміст, методи та форми професійної підготовки відповідно до досвіду і рівня професійної компетентності студентів, їхнього особистісного спрямування, структури інтересів, тобто орієнтує процес навчання на розвиток своєрідності кожного студента [7], а також сприяє розвитку рефлексивної позиції майбутнього вчителя та впливає на його свідомість. Крім цього, саме за допомогою діагностичної діяльності викладача та студентів видається можливим виявити прогалини в знаннях щодо окремих навчальних ситуацій, а також умінь їх вирішувати в конкретних умовах початкової школи. При цьому, зростає роль самодіагностики.

Схематично відповідний процес підготовки майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи з використанням навчальних ситуацій показано на мал. 1. Як бачимо, відповідна модель має своїм результатом високий рівень сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи. Її ж практична реалізація у процесі підготовки забезпечується з допомогою відповідної технології.

Таким чином, важливим елементом процесу формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи є використання навчальних ситуацій, що моделюють майбутню професійну діяльність студентів. Їх активне включення до підручників зможе забезпечити ефективніше формування системи професійних умінь та навичок у майбутніх учителів іноземної мови.

Перспективи подальших досліджень пов'язані із організацією експериментальної перевірки запропонованої методики формування професійних умінь та навичок у майбутніх учителів іноземної мови.

Література та джерела

1. Бабанский Ю.К. Оптимизация процесса обучения (Общедидактический аспект) / Юрий Константинович Бабанский – М.: Педагогика, 1977. – 256 с.
2. Бернацька О.В. Використання ситуацій професійної діяльності у навчанні професійно-орієнтованому спілкуванню іноземною мовою // Матеріали конференції, спец.випуск. Всеукраїнські науково-практичні читання студентів і молодих науковців, присвячені педагогічній спадщині К.Д.Ушинського, В.О.Сухомлинського/ Олена Володимирівна Бернацька – Одеса: ПДПУ ім. К.Д.Ушинського. – 18-19 травня 2004. – С.3-4
3. Єремеева В.М. Педагогічна технологія підготовки майбутніх вчителів до індивідуалізації навчання учнів: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти»/ Єремеева Віра Модестівна. – Житомир, 2002. – 230 с.
4. Засоріна Л.М. Педагогическая диагностика как мониторинг качества образования / Л.М.Засоріна, О.М.Плюсіна // Начальная школа – 1999. – №1. – С.74-78
5. Кобыляцкий И.И. Дидактические основы учебного процесса в высшей школе/ Иван Иванович Кобыляцкий. – Одесса: Изд-во ОГУ, 1972. – 124 с.
6. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник / За ред. С.Ю.Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 1999. – 320 с.
7. Пехота Е.Н. Индивидуальность учителя: теория и практика: Учебное пособие для студентов и преподавателей педагогического института, учителей и слушателей ИУУ / Елена Николаевна Пехота. – Николаев, 1996. – 144 с.
8. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання): Проект / Колектив авт.: [С.Ю.Ніколаєва, М.І.Соловей (керівники), Ю.В.Головач та ін.] – К.: Британська Рада, Міністерство освіти і науки України, 2001. – 245 с.
9. Програма з педагогіки і психології / [Андрущенко В.П., Башкірев В.А., Бех В.П. та ін.] // Соціальна робота: Збірник навчальних програм. Книга 5. – К.: ДЦССМ, 2002. – С.237-248
10. Програма з педагогіки і психології / [Андрущенко В.П., Башкірев В.А., Бех В.П. та ін.] // Соціальна робота: Збірник навчальних

програм. Книга 5. – К.: ДЦССМ, 2002. – С.237-248

11. Савченко О.Я. Новий етап розвитку шкільної освіти і підготовка майбутнього вчителя / Ольга Яківна Савченко // Шлях освіти–2001. – № 3, – С.26-29
12. Стандарт вищої освіти: Освітньо-кваліфікаційна характеристика «бакалавр» за спеціальністю 6.010103. Педагогіка і методика середньої освіти, іноземна мова напряму підготовки 0101 Педагогічна освіта / [розробники: Тезікова С.В., Николаєва С.Ю., Соловей М.І. та ін.]. – К.: МОН України, 2004. – 25 с.
13. Стандарт вищої освіти: Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра за спеціальністю 6.010103. Педагогіка і методика середньої освіти, іноземна мова напряму підготовки 0101 Педагогічна освіта / [розробники стандарту: Тезікова С. В., Потапенко С. І., Панова Л. С. та ін.]. – К.: МОН України, 2004. – 153 с.

В статье раскрыто содержание модели процесса подготовки будущего учителя иностранного языка начальной школы с использованием учебных ситуаций, определены этапы их моделирования в процессе формирования профессиональной компетентности будущего учителя иностранного языка: подготовительный, аналитический, исполнительный.

Ключевые слова: учебная ситуация, профессиональная компетентность, педагогические условия, педагогическая диагностика, педагогический процесс.

In the article the content of the model of the process of preparing the future teachers of foreign language of elementary school using educational situations has been disclosed; the stages of modeling in the formation of professional competence of future teachers of foreign languages: preparatory, analytical, executive have been defined.

Key words: learning situations, professional competence, pedagogical conditions, educational diagnostics, educational process.